

TASARIM:
KURUMSAL
KİMLİK

ORTASI:
BOĞAZIĞI
İSTANBULUN

ERKEN
CÜMHURİYET'TE
KÖYÜN
MODERNLEŞMESİ

KAPITAL İŞ MERKEZİ

DOSYA:
KAPİTALİZM VE
MİMARLIK

KAVRAM:
POPÜLER KÜLTÜR 2

PROFİL:
BORAN EKİNCİ

TASARIM
KÜLTÜRÜ
DERGİSİ

112441 2003/06 4 MİLYON TL

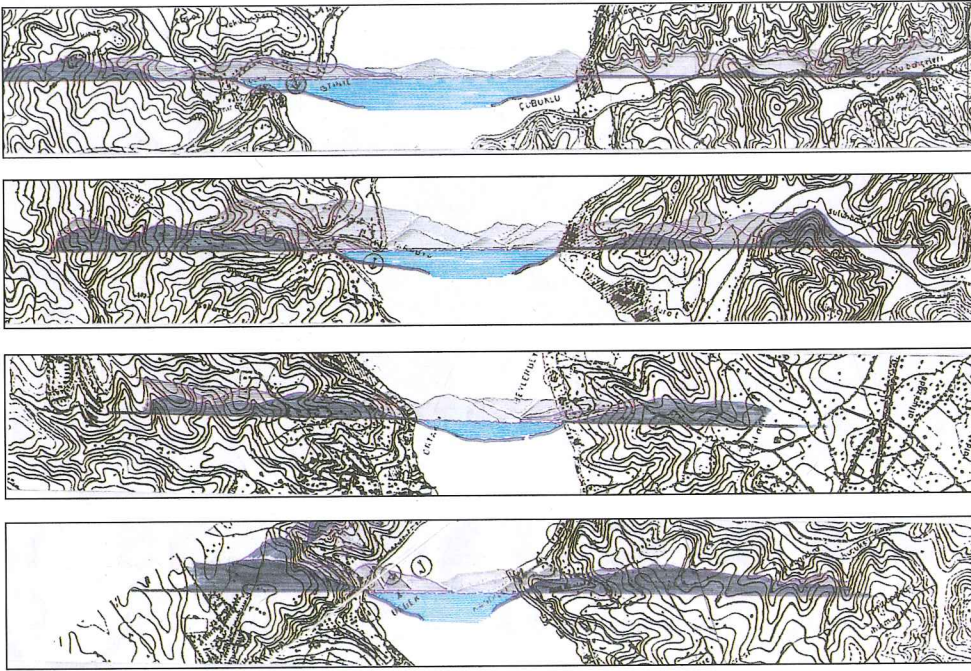
MİMARLIK

A R B E D A M E N T O

İstanbul'un Ortası: Boğaziçi

Yazarlar, İstanbul'un, özellikle de Boğaziçi'nin, süreklilik-kopukluk, geçirimsizlik-saydamlık gibi karşıtlıklar üzerinden şiirsel bir okumasını yapmayı deniyorlar.

Kesitler.

"Keskin kayalar üzerinde oturup saçlarını uzun uzun tarayan ve bazin türkülerıyla gemicileri çıldırtıp kayaların üzerine çeken güzel deniz kızları Siren'lerin önünden geçerken, Argo gemisinin kahramanları Siren'lere yanaşmak özlemiyle yanmışlar. Orpheus, kahramanların çıldırtıcı bir susamışlıkla siren'lerin çağrısına doğru yol aldıklarını görünce, hemen lirini kapmış, yükselen musiki, Siren'lerin türküsünü yenmekle kalmamış fakat Siren'leri bile büyülemiş. İşte ikinci söylentiye göre Argo, Boğaz'ların ağzına varınca Orpheus lirinini tellerini bu dünyaya ait olmayan çıldırtıcı bir musikiyle cingildatmış. Bu musikiyi duyunca Boğaz'ın ağzı açık kalmış, kahramanlar aşka gelmiş, hep bir ağızdan türkü söyleyerek küreklere dayanmışlar ve Kavaklar'ı geçerek Karadeniz'e açılmışlar. Boğaz'ın kayaları bu efsanede Symplegad kayaları adını alır. Bu olaydan sonra o kayalar

uslanmış ve artık yerine oturmuşlar". Halikarnas Balıkcısı, 1974.

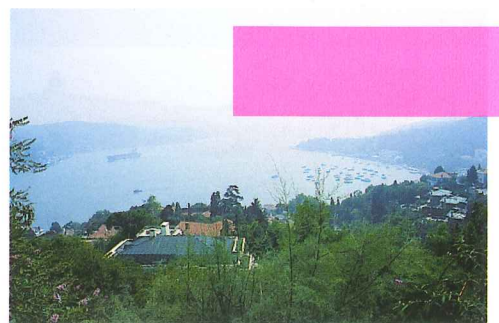
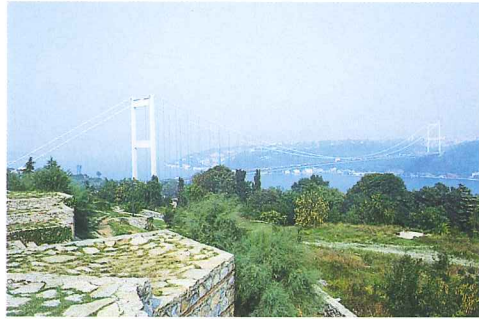
Aytanga Dener, İrem M. Falay ■

İstanbul'un taşı toprağı altınsa eğer, biçim biçim kara parçalarının denizle içine girdiği sıkı fıkı ilişkidendir. Karadeniz, Boğaz, Haliç ve Marmara Denizi kıyıları boyunca uzanan sahiller, şehirde insanlara yeryüzünde başka hiçbir yerde görülmeyen olanaklar sunmaktadır. Bir gemiye binip Karadeniz'de kıyıları bulunan kuzey ülkelerine ulaşmak ya da Ege, Akdeniz boyunca yol alıp okyanusa varmak işten bile değildir. Üstelik tam bu noktada deniz, Asya ile Avrupa'yı ayırmış gibi görünürken gerçekte birbirine bağlamakta, birbirinden çok farklı coğrafyaları, kültürleri birleştirmektedir. Tüm bu özellikler tarihte de pek çok medeniyetin ilgisini çekmiştir. Önce Egeli koloniler tarihi yarımada üzerinde yerleşerek şehrin çekirdeğini kurmuşlar, daha sonra da Bizans ve Osmanlı İmparatorlukları önlerine çıkan fırsatı değerlendirerek başkalarının kıskançlıkla izlediği, eşsiz düzenler oluşturmuşlardır. Birbirlerini izleyen farklı toplumsal sistemler ve gerçekleştirdikleri mekan düzenleri, buradaki kara-su ilişkisine yeni boyutlar katmıştır. Kuşkusuz bugün de İstanbul'da çevre kimliğini belirleyen kıyılar, mekan kültürüne özgün bir renk kazandıran önemli bir etkidir. Yapılan katkılarla bütüne, her gün yeni yorumlar eklenmekte ve gerek fiziksel gerekse düşünsel birikim zenginleşmektedir.

İstanbul'da, özellikle Boğaziçi'nde kara ile suyun birlikteliği her yerde rastlanır türden değildir. Boğaziçi'nde deniz hiçbir zaman olduğu gibi kalmaz, değişip

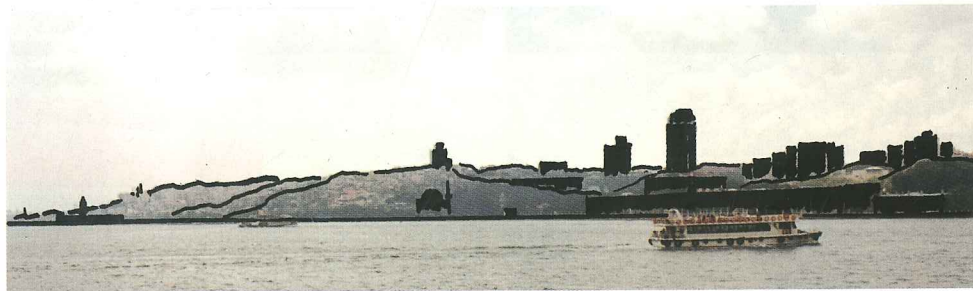
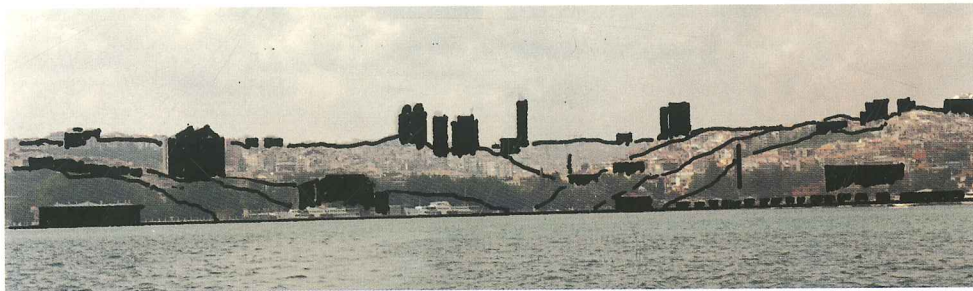
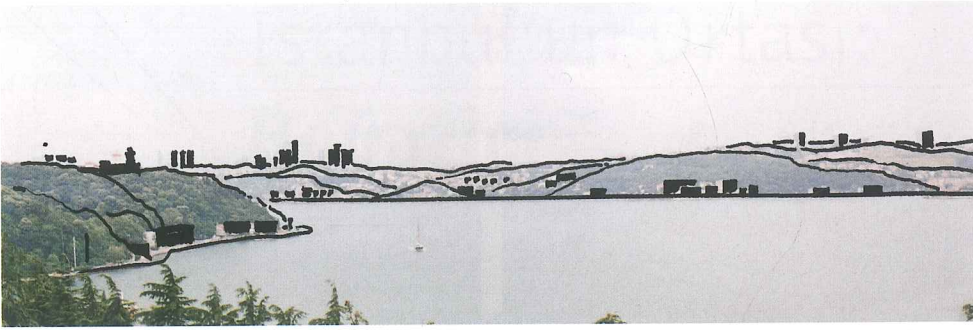
durur. Suyu her dakika farklı renktedir. Mavinin çeşidine griler, kırmızılar eklenir. Bazen hızla akar, bazen de uslu bir çocuk gibi durulur. Boğaz görkemli ve geniştir. Kıyılar ise düz değil kıvrımlıdır. İki yaka, kah uzaklaşıp kah ötekini yakalayacakmışçasına yakınlaşır. Karşılıklı tepeler ise, en az deniz suyu kadar hareketlidir. Yükselir, inişe geçer, sonra yeniden çıkar. Sayısız yüzü vardır. Kimi yanındakine yönelmiştir, kimi diğerinin omuzundan karşıdakine bakar durur. Vadiler, dereler, düzlükler ile ağacın çeşidi, fıstık çamları, defneler ve erguvanlar görüntüye katılırlar.

Böylece oluşan imgesel zenginlik Boğaziçi'ni benzersiz kılar, burada yaşayanlara tükenmesi olanaksız düşer kurma ve yaratma fırsatı verir. Bir başka boyutta incelendiğinde, ortadaki geçit ve iki taraftaki kara parçasının oluşturduğu bütünlüğün bir dizi karşıtlık içerdiği söylenebilir. Yer yer zıtlaşan özelliklerin eytişimsel birlikteliği sonucu hem yerin gücü artmakta hem de bir özellik diğerleriyle daha anlamlı, daha kolay farkedilir olmaktadır. Bu anlamda ilkin *süreklilik* ve *kopukluktan* sözedilebilir. Süreklilik bazen fizikseldir. Tepeler, vadiler, dereler ve hatta ağaçlar her iki yakada da devam edip gider. Bazen renkler, bazen sesler benzerdir. Halbuki bir başka yerde birden kesintiye uğrar. Bir akarsu kenarında yer alan düzlükteki huzur ve rahatlık, dik, yüksek tepelerin verdiği kuşku ve korku duygularında karşılık bulur. Bir mahalledeki sıkışık binaların, kalabalık yolların meydana getirdiği gürültü, kargaşa, diğer yanda sakin bir korulukla sonlanır. Denize bakan bir grup küçük, şirin binanın salınışı birdenbire yüksek iş kuleleriyle kesilir. Ama belki de en çarpıcı olan, çoğu kere karada içine gömülünen sıkıntıların suyun serinliğinde kaybolup gitmesidir. Çünkü binalar, arabalar, insanlar ile oluşan karmaşık ilişkiler deniz kenarına doğru hız kesmekte, sesler, kokular, hareketler dinginliğe ermektedir. Diğer bir deyişle, *yoğunluk*, biraz da olsa *gevşeklik* kazanmaktadır. Öte yandan, tepeler ile aralarındaki alanlar birbirinden değişik büyüklüklerde, dolu ve boş hacimler oluşturmaktadır. Sözkonusu *hacimler* suda ve karadaki *düzlükler*le buluşarak bütünsel görünüme, bir karşıtlık boyutu daha eklemektedir. Gerek üç boyutlu alanlar, gerekse düz yüzeyler farklı nitelikteki yaşam düzenlerinin

tasarlanması ve gerçekleştirilmesi için gereken ortamı hazırlar. Öyle ki değişik yüksekliklerdeki düzlemlerde şehirli çevrelerini farklı bakış açılarından seyretme ve konumlarını bu duruma göre saptama olanağı bulurken, gerçekte kendileri de başkalarının izlenebilirler ve kurulan düzenlerde belki de dolaylı pay sahibi olurlar. Kara üzerindeki tüm biçimlenmeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde yoğunlukla *geçirimsiz* ve yansıtıcı olmayan yüzeyler oluşturmaktadırlar. Denizin *saydamlığı*, bu mat yüzeylerle karşıtlık içindedir. Yavaş yavaş içine dalınan derinlikler, bambaşka dünyaların varlığı konusunda ipuçları verirken cam gibi parlak deniz yüzeyi, üzerindeki yansımalarla görüntüleri çoğaltır, hayal gücünü hiç umulmayan noktalara sürükler. Bunun yanında *yükselen* tepeler çevreyi

Tepelerde dönüş anları.

Siluetler.

anlamlandırabilmek için seçilebilecek en iyi yerlerdir. Tepeler, kimi kez çok katlı binalarla göğe daha bir yaklaşırken şehirliyer yaşadıkları seviyenin üzerine çıkarak daha önce göremediklerini farketmekte ve değişik bir algı biçimi edinmektedirler. Bundan böyle daha da uzakları görebilir ve ayırdedebilirler. Halbuki, çok iyi bilmedikleri, kolaylıkla tanıyamadıkları ama daima düşlerde yer alan bir başka yaşam alanı, denizin derinliklerine doğru *alçalır* ve her gün yaşanan düzlemlerin altındaki dünyada var olmaya devam eder.

Boğaziçi, irili ufaklı tepeler, vadiler boyunca usulca akarak denize ulaşan dereler, öne doğru atılan burunlar, buna karşılık geri çekilerek denizi karanın içine davet eden koylar, bazen büyükçe bir göle dönen, bazen hırçın akan saydam mavilikler ile burada yaşayanlara, varlıklarını sürdürmeleri ve yaratıcı olabilmeleri için ne gerekiyorsa ortaya koymaktadır. Ne var ki her zaman aynı cömertlikte değildir, kiminde de güzelliğini kıskançlıkla saklar ve aniden çılgnlaşan suları, sertleşen kayaları ile insanlara tıpkı efsanedeki gibi zor anlar yaşatır. Bu değişiklik, hareketlilik ile çok renklilikle oluşan ortam başlangıçtan bu yana gözlemlenerek, ne olduğu ve ne olmak isteği üzerinde düşünülmekte, bir anlamda yerin ruhu görselleştirilmeye çalışılmaktadır (Norberg-Schultz, 1980). Pek çok değişik yorum yapılmıştır. Bir zamanlar yerin ruhu saraylar, camiler, kiliseler, kışlalar, köşkler ve yalılar ile somutlaşırken, şimdi bunlara yüksek binalar, köprüler vb. eklenmiştir.

Bugün, önceki dönemlerdeki mimari mekana yönelik anlam kazanımları önemli ölçüde kesintiye uğramış olmakla birlikte, yere ilişkin düşler ve duygulanımlar sürmektedir. Yannis Ritsos'un "Gerçek sadece duyduğumuz, gördüğümüz şeyler değildir, aynı zamanda düşleyebildiğimiz şeylerdir, fantastik duygulardır" (İnce, 2001) sözü değerlendirildiğinde, yaşam alanları kurulurken yalnızca varolan nesnel çevre verileri ile yetinilmeden hayal gücünün, düşlerin ve duyguların hareketi geçirilmesi gerektiği yönünde bir vurgu yapmak istediği biçiminde bir yorumlanmalıdır. Buradan başlayarak şehri belirtilen bakış açısıyla yeniden anlamaya çalışabiliriz. Bir başka deyişle yerin ruhunu bir kere daha keşfetmek

üzere yola çıkabilir ve şehrin şimdiye değin sözü edilmemiş yönlerini irdeleyerek yeni derinlikler ile buluşabiliriz. Bir dizi duyuşal ve ussal imgeye dayalı yeni okuma denemeleri şehre ilişkin sonsuz kurgulamalar yapmamıza olanak tanıyacaktır. Her çaba, bize imgelerin bir kısmını hatırlama, bir kısmını unutmaya hatta yeniden hatırlama fırsatı verecek ve yepyeni kompozisyonlar ortaya çıkaracaktır. Özdemir İnce, "imgeler, nesnel gerçekliğin zihinsel tasarımı, duyguların bilinçteki izleridir" derken, "İmge ögesi, sözcüğün sözlüksel anlamını, kırar, onun dışına taşır, anlamı genişletir, derinleştirir, çoğaltır, sözcüğün, belirtme, gösterme ve adlandırma yeteneğine çağrışımı ekler" diye eklemektedir. İmgede kullanılan söz sanatlarını ise değişmece/mecaz, benzetme/teşbih ve eğretilme/istihare, metafor olarak ifade etmektedir (İnce, 2001). Boğaz'ı ve çevresindeki şehrsel düzeni çözümleyerek tanımak için harita, hava fotoğrafı, minyatür ve fotoğraf gibi görsel belgeler kullanılabilir. Ne var ki bunlar gerçeğin yalnızca bir bölümünü yansıtacaktır. Şehrin gizemi, ancak akıllarda bir dizi soru uyandıran ve yeni merak konularına doğru iten görsel imgeler ile oluşturdukları çağrışımlar aracılığıyla keşfedilebilir. Bu defa görsel olarak ele alınan değişmece, benzetme ve eğretilme gibi sanatların yardımıyla, şehrsel anlam arayışları farklı bir boyut kazanacaktır. H. Bülent Kahraman'ın De Carteau'dan aktardığı gibi, yansıtılan şehir mekanı artık gerçek değil, metaforiktir (eğretilmelerle anlatılan) ve imgelere dayanmaktadır. Düşleminden, bir kabulden doğmuştur. Kandinsky'nin vurguladığı biçimde, bilinen tüm mimarlık kurallarının uygulamasıyla oluşturulmuş fakat daha sonra bütün hesapları altüst edecek bir güçle yerle bir olmuş bir kentten söz edilmektedir (Kahraman, 2002).

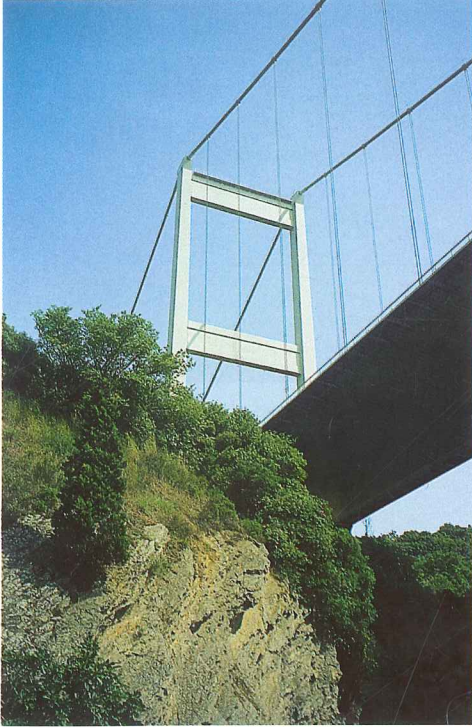
Boğaz, İstanbul'un orta yerindeki büyük geçit, gerçekte bir ana yoldur. Onun sayesinde ki İstanbul bir yakası sürekli diğerini özleyen ve kavuşacağı günü bekleyen iki parçadır. Karşılıklı ileri, geri salınan kıyılar her an birleşebilecek iki elin parmakları gibidir. Bir araya gelme olanağı olsa, iki yaka birbirini tamamlayarak yeniden bir bütün oluşturabilir. Ama bir kere ayrılınıştır, bundan böyle biri hep ötekini hayal edecektir. Köprülerle yapılan birleştirme

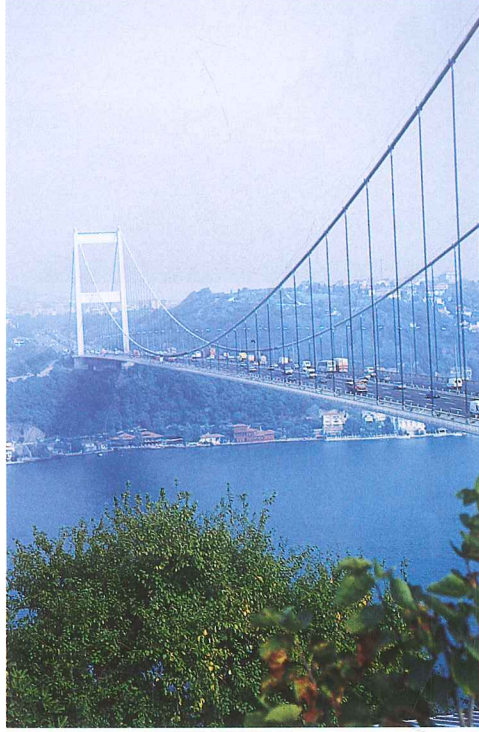
Platformlar.

denemeleri, başkalarını, denizin üzerindeki, altındaki gerçek ve sanal köprüleri ilham eder. Onlarla iki yanı bir çırpıda, birbirine dikip tutturmak işten bile değildir. Çok yüzlü tepelerden Boğaz'ı seyredenlerin gözleri, gemilerin, kayıkların ve motorların değişik amaçlarla gidiş gelişlerine takılır. Değişen görüntü her zaman hareketi hatırlatır. Sevdiklerimiz sanki onlarla birlikte gözden kaybolur gibidir. Ancak gidenlerin yerlerine yenileri gelir. Yeni insanlar yeni ilişkiler, yepyeni fikirler demektir. Artık Boğaz'a onlarla yeni anlamlar eklenecektir. Bu görkemli yol, kendisine yakışanları hiçbir zaman reddetmeyecek, yeni giysilerini, takılarını kuşanacak ve daha yenisi gelene kadar bekleyecektir.

Burada yaşayanlar, belli bir hızla akan zaman kavramı ile tanışacaklardır. Hareket edenler ve onları çevreleyenler

Bağlantılar.

ile belirlenen Boğaz zamanı olacaktır bu. Geçidi gözleyip duranların akıllarına pek çok soru takılacaktır; Boğaz, gerçekte bir yerlere gidip kaybolmak için mi, yoksa varıp kavuşmak için mi ya da giden ve kalanları birleştirmek, bağlamak için mi aracı olmaktadır? Bu hareket yaşamın devamlılığının mı, yoksa dönüşümlerinin mi göstergesidir? Geçit, şehirdeki hareketin kaynağı olabilir mi? Sanki hepsi doğrudur. Boğaz yaşamın akışını hızlandırmanın yanında ona yeni tatlar da kazandırmaktadır. İstanbul'dan geçen tüm gezginler tasarıma katılan yaratıcılardır. Onlar Boğaz'a bir sürü şey eklerken, kendileri de başkalaşacak yanlarına bir dolu şey alıp giderler.

Diğer taraftan Boğaz ve kıyılarında, sayısız yatay ve düşey, büyük küçük düzlük görülür. Bu düzlüklere tepelerin başından başlayıp aşağıya doğru inerken farklı yüksekliklerde rastlanır. En son düzlük, suyun üzerindedir ve bazıları sınırsız gibidir. Düzlüklerde şehir yaşamı sürüp gider sanki her sahnede bir başka oyun oynanmaktadır. Bazen tek, bazen milyonlarca kişilik, bazen güldüren, bazen acı tatlar bırakan oyunlardır bunlar. Hiçbir zaman oyunun aynısı oynanmayacak, hiçbir zaman aynı oyuncular rol almayacak ve hiçbir zaman aynı sahnede olunmayacaktır. 1923'te, Berlin'de, mimar Kiesler tarafından tasarlanan sahnede (Tümer, 1993) olduğu gibi yalnız oyuncular değil, arka plan da son derece hareketlidir ve canlandırılan öyküler üzerindeki etkisi büyüktür. Sahnenin oyunda, bir oyuncu gibi payı vardır, oyuncularla birlikte hareket edebilmektedir. Boğaz'dan geçenler, hareket eden bir ortam içinde gerçekleşen oyunları seyredirken pek çok sorunun yanıtını da merak ederler: Şahit olunan oyun, şehir yaşamına ilişkin ipuçları vermekte midir? Seyredilen oyun, seyirciler için iyi bir yaşam deneyimi oluşturabilir mi? Ya gençler, şehirde nasıl varolmaya devam edebilecekleri konusunda birşeyler öğrenebiliyorlar mı?

Bir başka gözle bakıldığında, Boğaz, kara parçasının bağrındaki bir yarıktır. Kırık yüzeyler ve aralarına sıkışan boşluklar ile belirli bir karakter kazanır. Hiçbir zaman devamlılık gösteren, düz bir yüzeyden söz edilemez. Tersine farklı yönlerde dönerek kendilerini dinleyenlere binbir öykü anlatan yüzler vardır. Toprağın içi dışarı dökülmüş de derdini

döker gibidir. Aynı zamanda peşpeşe dizilen yüzler ve boşluklar kendi başlarına küçük evrenler oluştururlar. Boğaz'ın cepleri olarak adlandırılabilen her bir evrenin kendine özgü iklimi vardır ve farklı bir sistemin kurulması için elverişli koşullara sahiptirler. Kendini maharetle gizleyen bazılarını ulaşmak çok da kolay değildir. Dirençli ve sabırlı olmak ödülü hak etmek için gereklidir. Bu durumda hemen akla bazı sorular gelir: Cephelerdeki sınırları belli alanlar yaşamı da sınırlayabilirler mi? Yoksa çok farklı yaşam biçimleri için bir kaynak olarak mı değerlendirilmelidirler?

*“Dünyayı verelim çocuklara hiç değilse
bir günlüğüne
allı pullu bir balon gibi verelim
oynasınlar*

*oynasınlar türküyerek söyleyerek
yıldızların arasında”*

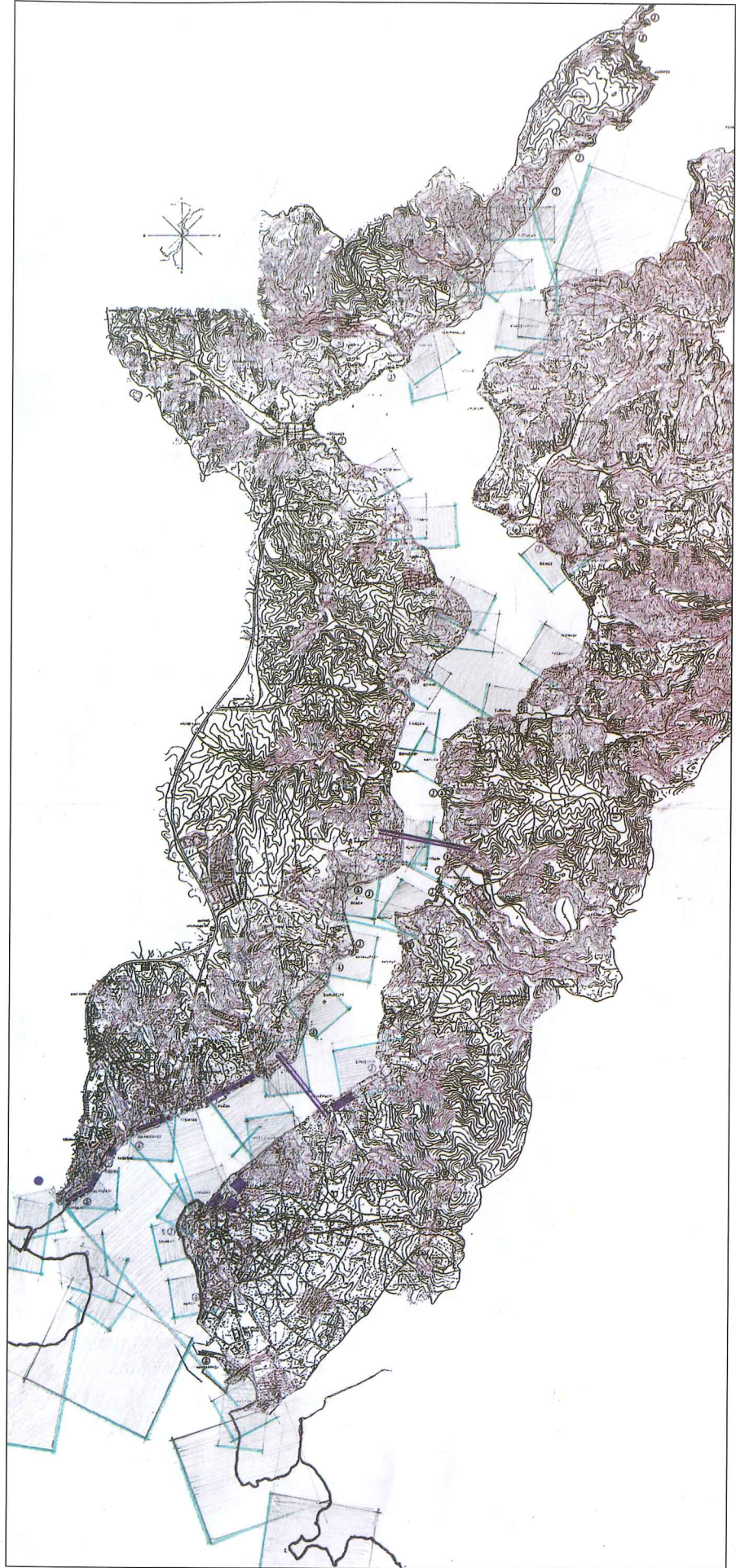
Nazım Hikmet, Gürsel N.(akt), 2000.

Şehri anlamaya çalışmak bir çocuk oyununa katılmak gibidir; eğlendirir ama aynı zamanda eğitir de. Bazen ipucunu bulmak kolay olmaz, ama hayal gücü zorlanır. Böylelikle çocuklar yaratıcılıklarını kullanma fırsatı bulup bir tek oyundan birçok oyun çıkarırlar. İstanbul'da Boğaz'ın doğası, yaşayanlara sanki bir çocuk oyunu sunar. Bu görkemli geçit, yerine göre, nehir, göl, yol veya düzlük görünümüne bürünür. Bazen davranışları zaman içinde değişen güzel bir kadındır, bazen bir anne olur, çocuklarını beslemek için elinden gelen uğraşı verir. Bazen de gezginlere türlü şakalar yapan bir grup çocuk olarak ortaya çıkar. Tüm bu imgeler belleklerde bir dizi iz bırakır. Bunlardan geçip giderken yakalanmış bir grup, tıpkı oyun kartları gibi her ele alınışta farklı bir dizilişle yeni bir öykünün parçalarını oluşturur. Bu da biri diğerinden çıkan sayısız metnin yazılması için yeterli olur.

■ Doç.Dr. Aytanga Dener; Araş.Gör.
İrem M. Falay, İTÜ Mimarlık Fakültesi.

Kaynaklar:

- Nedim Gürsel, *Paris Yazıları I, Görünümler ve Görüşler*, T. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2000.
Özdemir İnce, *Şiir ve Gerçeklik*, T. İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001.
Halikarnas Balıkcısı, *Anadolu Efsaneleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 1974.
H. Bülent Kahraman, *Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri*, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.
Gürhan Tümer, *Bir Başka Mimarlık*, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 1993.

Platformlar.